DIFICULTĂȚI ÎN TRADUCEREA SINTAGMEI NEOTESTAMENTARE *ἀββᾶ ὁ πατήρ**

CONF. DR. MIHAI VALENTIN VLADIMIRESCU
Universitatea din Craiova
vladimirescu_mihai@yahoo.com

Abstract: The New Testament syntagm *ἀββᾶ ὁ πατήρ* has been regarded as a stumble rock by many biblical scholars and translators of the sacred text, although it appears only three times in the entire New Testament. The main difficulties posed by the syntagm to the translator and the exegete could be summarized in the following questions, that must be answered in order to understand the meaning of the expression: 1. What is the meaning of *ἀββᾶ*, considering its non-Greek origin?; 2. How did the expression *ἀββᾶ ὁ πατήρ* took shape in Mark 14:36? and 3. What is the meaning and role of *ἀββᾶ ὁ πατήρ* in Romans 8:15 and Galatians 4:6? The present study aims to offer an overview of the different opinions expressed over the answers that could be given to these questions, emphasizing the strong and weak points of each of these theories. Despite the attractivity of some of the interpretations, the study refrains, though, from indicating one or another of these as the best, given the uncertainty of many aspects concerning the history of the text of the New Testament and the large number of suppositions used by most of the scholars.
Keywords: New Testament, *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, Mark 14:36, Traductology, Biblical Exegesis Noul Testament.

1. Introducere

Una dintre sintagmele neotestamentare care prezintă dificultăți traductologice importante este *ἀββᾶ ὁ πατήρ*. Deşi apare de numai trei ori în scrierile Noului Testament, această construcţie a suscitat interesul a numeroşi cercetători din domeniul studiilor biblice, fiindu-i dedicate analize ample în paginile lucrărilor de specialitate. În ordinea în care sunt dispuse cărţile Noului Testament astăzi, prima ocurenţă a sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* este la Marcu 14, 36, în cadrul episodului rugăciunii Mîntuitorului din Grădina Ghetsimani: „Şi zicea: Avva, Părinte [*ἀββᾶ ὁ πατήρ*], toate sînt Ţie cu putinţă. Depărtează paharul acesta de la Mine. Dar nu ce

* Această lucrare a fost finanţată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

voiesc Eu, ci ceea ce voieşti Tu”[1]. Sintagma apare de două ori şi în corpusul paulin, mai întîi la Romani 8, 15: „Pentru că n-aţi primit iarăşi un duh al robiei, spre temere, ci aţi primit Duhul înfierii, prin care strigăm: Avva! Părinte!”, iar apoi la Galateni 4, 6: „Şi pentru că sînteţi fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre, care strigă: Avva, Părinte!”. Din punct de vedere cronologic este dificil de stabilit o ordine a acestor ocurenţe, dată fiind greutatea datării exacte a scrierii cărţilor neotestamentare. Există, însă, temeiuri pentru a considera cele două epistole pauline anterioare Evangheliei după Marcu[2]. Cu toate acestea, analiza sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* trebuie să se concentreze pe textul de la Marcu 14, 36, pentru că evenimentul relatat acolo (rugăciunea din Grădina Ghetsimani) precede scrierile Sfîntului Pavel şi, desigur, forma scrisă a Evangheliei însăşi, dar şi pentru că în, Evanghelie, sintagma – sau cel puţin aramaicul *abba*, transliterat *ἀββᾶ* – este rostită de Însuşi Mîntuitorul Iisus Hristos.

Studiul de faţă îşi propune să reliefeze dificultăţile de traducere a sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, fără a căuta să impună soluţii de depăşire a acestora, avînd în vedere plusurile şi minusurile pe care le prezintă fiecare dintre variantele propuse de cercetători. Totuşi, unele dintre aceste variante se dovedesc mai plauzibile decît altele, ceea ce le face, în chip firesc, mai atrăgătoare pentru traducător şi exeget. Dificultăţile de traducere pot fi sintetizate în următoarele întrebări: 1. care este sensul lui *ἀββᾶ*, avînd în vedere că termenul nu este unul grecesc original?; 2. cum a luat naştere sintagma *ἀββᾶ ὁ πατήρ* de la Marcu 14, 36? şi 3. care este sensul şi rolul sintagmei la Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6?. La fiecare dintre aceste întrebări au fost oferite mai multe răspunsuri, de-a lungul vremii, din partea bibliştilor şi filologilor.

2. Sensul lui *ἀββᾶ* şi ideea de paternitate divină la evrei

O primă dificultate traductologică prezentată de construcţia *ἀββᾶ ὁ πατήρ* o constituie însuşi sensul în limba greacă al termenului *ἀββᾶ*. Este unanim acceptat faptul că acesta nu este un termen grecesc autentic, fiind, pur şi simplu, o transliterare a cuvîntului aramaic *abba*, folosit de Mîntuitorul Hristos în rugăciunea din Grădina Ghetsimani[3]. Aşadar, pentru reliefarea înţelesului exact al lui *ἀββᾶ* trebuie făcut apel la lexicul aramaic. Un asemenea demers, însă, nu se poate mărgini la simpla constatare a etimologiei aramaice, întrucît identificarea sensului unui termen, mai cu seamă al unuia provenit dintr-o limbă moartă, presupune înţelegerea modului şi contextelor în care acesta era întrebuinţat. În spatele oricărui cuvînt se găseşte un concept, al cărui conţinut poate varia în timp şi spaţiu, deşi

[1] Citatele biblice în limba română urmează BIBL. 1988.

[2] Cf. HBD, p. 699. S. Vernon McCasland porneşte de la aceeaşi premisă (McCASLAND, p. 79.)

[3] De altfel, părerea majorităţii specialiştilor este că Mîntuitorul a vorbit numai în aramaică, deşi există şi opinii care afirmă că, cel puţin în unele împrejurări, Iisus a folosit şi limba greacă (cf. MARCHEL, pp. 100-101).

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

forma de exprimare rămîne aceeaşi[4].

Construcţia de provenienţă aramaică *abba* are ca nucleu substantivul comun ebraic *ab*, al cărui sens primar este acela de tată, părinte de sex masculin, însoţit de determinant. *Abba* ar fi, aşadar, o stare emfatică, o formă de determinare căreia îi corespunde substantivul articulat, din limba română, „Părintele" sau „Tatăl". Ar putea avea, totodată, şi sensul de vocativ („Părinte!" sau „Tată!") sau chiar de vocativ-posesiv („Părintele meu!", „Tatăl meu!"). Odată cu pătrunderea aramaicii în viaţa de zi cu zi a evreilor, *abba* a început să fie folosit, atît în sens descriptiv, cît şi ca apelativ, în limbajul familial, în locul ebraicului *abî* („tatăl meu"), pentru a-l desemna pe tatăl trupesc[5]. Lightfoot face o distincţie importantă, totuşi, între *ab* (sau *abî*) şi *abba*, în privinţa modului în care aceste cuvinte erau folosite în raporturile interumane. Ebraicul *ab* putea avea atît un sens propriu, de părinte trupesc, cît şi un sens metaforic, referindu-se, în acest caz, la paternitatea spirituală sau la un statut al persoanei care reclama respectul şi consideraţia cuvenite unui părinte. Pe de altă parte, însă, aramaicul *abba* era întrebuinţat exclusiv pentru desemnarea relaţiei trupeşti de paternitate[6]. Copiii mici foloseau şi ei apelativul *abba* pentru a-l desemna pe tată, după părerea lui Jeremias[7] termenul fiind, probabil, construit pornind de la bîlbîiala acestora. Aceasta nu trebuie să conducă, aşa cum se întîmplă în cazul unor autori, la a-l considera pe *abba* drept un simplu diminutiv[8] (căruia, în română, i-ar corespunde *tătic*). Împotriva unei astfel de interpretări s-a pronunţat James Barr[9], care a arătat că termenul era folosit pentru părintele de sex masculin indiferent de vîrsta pe care o aveau urmaşii săi. Totuşi, Joachim Jeremias exploatează tocmai acest aspect, diminutival, considerînd că afectivitatea cu care este încărcată o asemenea adresare diminutivală corespunde relaţiei intime dintre Iisus Hristos şi Dumnezeu Tatăl[10]. Oricum, chiar şi înainte de această substituţie, deşi *abî* era frecvent întrebuinţat în rîndurile populaţiei, el nu apare în scrierile sfinte decît o singură dată, la Daniel 5, 13: „Tu eşti Daniel, cel dintre robii iudei pe care i-a adus tatăl meu [în textul masoretic: *abî*] din Iuda?". Motivul poate fi tocmai caracterul intim, familial al termenului, care nu se potrivea unor scrieri încărcate de semnificaţii religioase.

Cu atît mai mult, însă, *abba* s-a dovedit nepotrivit, în gîndirea iudaică, pentru a-L desemna pe Dumnezeu, atît în context descriptiv, cît şi în cazul unei adresări directe. Intimitatea pe care o presupunea termenul îl făcea imposibil de întrebuinţat, întrucît o asemenea relaţie apropiată între om şi Dumnezeu era greu de conceput în iudaism. Pe *abba* îl găsim de foarte puţine ori în literatura iudaică,

[4] MARCHEL, p. 103.
[5] VLADIMIRESCU, p. 180.
[6] LIGHTFOOT, pp. 456-457.
[7] ABBA.TLZ, col. 213.
[8] EDNT, p. 1.
[9] BARR, pp. 28-47.
[10] JER.LORD, pp. 141-146.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

existînd cîteva ocurenţe în Targum şi în Midraşe, dar în toate aceste situaţii are caracter descriptiv, niciodată de invocaţie[11]. Deşi Kohler susţine că formula folosită de Iisus Hristos în rugăciunea din Grădina Ghetsimani nu are nimic deosebit, fiind un obicei comun, deja, între iudei să i se adreseze lui Dumnezeu prin invocaţia *Părintele/Tatăl meu*, totuşi el nu poate oferi nicio dovadă a acestui obicei. Citările din Talmud, la care face apel – oricum datate cu peste o sută de ani după încheierea scrierii cărţilor Noului Testament – surprind termenul *abba* numai în ipostaze narative, niciodată ca invocaţie.[12] Joachim Jeremias subliniază faptul că o atare invocaţie poate fi descoperită în iudaism numai începînd cu Evul Mediu[13].

Ideea de Dumnezeu ca tată al omului nu era în primul plan al conştiinţei religioase evreieşti. S. Vernon McCasland încearcă să argumenteze că, totuşi, această idee ar fi existat şi în literatura evreiască veche, aducînd în sprijinul acestei afirmaţii pasajele biblice de la 2 Regi 7, 14 şi Ps. 2, 7[14]. La rîndul său, Marchel se îndoieşte de faptul că ideea de paternitate la israeliţi, în perioada veche, ar fi fost strict legată de legătura trupească şi că nu s-ar fi potrivit relaţiei lui Israel cu Dumnezeu. Argumentaţia sa începe prin prezentarea faptului că evreii puteau concepe o paternitate spirituală cu caracter divin. În sprijinul afirmaţiei sale aduce şi pasajul de la Ieremia 2, 7, unde poporul este acuzat că s-a închinat lemnului, numindu-l „tată". Fiind imposibil de susţinut că oamenii s-ar fi referit la o relaţie trupească de paternitate, în acest caz, Marchel deduce că titlul de „părinte" era întrebuinţat şi în sens metaforic şi, mai mult decît atît, într-un sens metaforic ce implica o dimensiune religioasă. Sprijinindu-se pe această constatare, el argumentează posibilitatea existenţei ideii de paternitate divină, într-un sens mai degrabă spiritual, în scrierile profetice. Un argument în plus găseşte la Ieremia 3, 4, unde Dumnezeu se adresează profetului cu cuvintele: „Şi acum strigi către mine: «Tatăl meu, Tu ai fost povăţuitorul tinereţilor mele!»"[15]. Însă concluzia lui Marchel este numai parţial relevantă în ceea ce priveşte sensul termenului *abba*, pentru că, aşa cum am văzut, acesta priveşte, în primul rînd, paternitatea naturală, cea care realizează o legătură după fire între părinte şi copil. În orice caz, chiar dacă s-ar accepta o nuanţă spirituală a cuvîntului *abba*, trebuie subliniat, totuşi, că în toate ocurenţele ideii de paternitate din Vechiul Testament, chiar şi acolo unde este folosit, în mod explicit, substantivul *ab*, avem de-a face cu construcţii enunţiative, iar nu cu invocaţii directe[16].

O poziţie interesantă cu privire la semnificaţia termenului *ἀββᾶ* adoptă S. Vernon McCasland[17]. Teologul american susţine că, pornind de la sensul iniţial al

[11] MARCHEL, p. 108.
[12] KOHLER, p. 28.
[13] JER.TNT, pp. 83-84.
[14] McCASLAND, p. 83.
[15] MARCHEL, pp. 41-42.
[16] JER.TNT, p. 83.
[17] McCASLAND, pp. 83-84.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

cuvîntului aramaic, rezervat exclusiv relaţiei fireşti de paternitate, evreii l-ar fi consacrat ca metonim pentru Dumnezeu[18]. Textul de referinţă pentru această consacrare este considerat de McCasland prima parte a pasajului de la Maleahi 2, 10: „Oare nu este un singur Părinte pentru noi toţi? Nu ne-a creat oare pe noi un singur Dumnezeu?". Paralelismul poetic din acest verset ar fi suficient, în opinia lui McCasland, pentru a socoti termenii *Părinte* şi *Dumnezeu* interşanjabili. Aşadar, concluzionează McCasland, folosirea lui *abba* ca metonim pentru Dumnezeu de către Iisus ar fi fost perfect normală pentru lumea iudaică a secolului I. Argumentele aduse de McCasland nu sunt, însă, suficiente, pentru a concluziona că *abba* ar fi funcţionat, la evrei, ca metonim. Interpretarea pe care el o oferă pasajului de la Maleahi 2, 10 este doar una dintre numeroasele variante propuse. Astfel, s-a considerat[19] că Părintele la care se referă versetul este unul dintre strămoşii poporului evreu (în particular, Avraam). O altă interpretare[20], deşi admite paralelismul, totuşi subliniază diferenţa netă dintre Părinte şi Creator, în gîndirea iudaică: Dumnezeu, în relaţia sa cu fiecare om, este Creator, în vreme ce calitatea de Părinte are în vedere grija şi iubirea manifestată faţă de Israel, ca naţiune. Marchel consideră explicaţia teologului american drept nesatisfăcătoare, căci îndepărtează „forţa vitală a textelor şi le privează de sensul lor specific"[21]. Înainte de McCasland, Joseph Henry Thayer, definind termenul *ἀββᾶ*, arătase că acesta provenea dintr-un termen deja folosit de iudei ca metonim pentru Dumnezeu, de aici decurgînd şi practica primelor comunităţi creştine de a alătura formei transliterate a lui *abba* şi construcţia grecească *ὁ πατήρ*, metonim novotestamentar consacrat[22]. Totuşi, pe lîngă lipsa unor idei directoare clare, în Vechiul Testament, cu privire la paternitatea divină, şi pe lîngă confuziile de interpretare, teza lui McCasland este foarte vulnerabilă din cauza faptului că în scrierile veterotestamentare nu întîlnim nicio invocaţie către Dumnezeu cu titlul de „părinte", ceea face dificilă acceptarea statului de metonim al termenului în iudaism[23].

În acest context, prezenţa lui *ἀββᾶ* la Marcu 14, 36, ca invocaţie către Dumnezeu, este inedită pentru lumea iudaică în care şi-a trăit viaţa pămîntească Mîntuitorul Hristos. Avînd în vedere faptul că Iisus vorbea limba aramaică (deşi, probabil, cunoştea şi greaca), este de presupus că şi în cazul celorlalte situaţii întîlnite în Sfintele Evanghelii, în care El vorbeşte despre Tatăl sau I Se adresează direct, termenul aramaic folosit în discursul oral a fost tot *abba*[24]. Tocmai de aceea,

[18] Despre termenul „părinte/tată" ca metonim pentru Dumnezeu, a se vedea şi METONYMS, pp. 106-107.
[19] BALDWIN, pp. 258-259.
[20] NAC, pp. 322-323.
[21] MARCHEL, p. 115.
[22] THAYER, p. 1.
[23] Împotriva teoriei lui McCasland s-au pronunţat şi alţi cercetători, precum VAN.IERSEL, pp. 100-102 şi TAYLOR.ABBA, p. 64.
[24] JER.ABBA, p. 63.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

adresarea lui Iisus către Dumnezeu Tatăl are un caracter aparte, propriu Persoanei divino-umane a Domnului. După Marchel[25], această adresare se datorează faptului că Iisus Îşi conştientizează filiaţia divină şi raportul absolut unic pe care îl are cu Tatăl, spre deosebire de ceilalţi oameni, a căror relaţie cu Dumnezeu nu se bucură de aceeaşi intimitate. Joachim Jeremias consideră invocaţia drept o taină interioară a Persoanei divino-umane a Domnului[26], Care conferă sacralitate termenului *ἀββᾶ*, scoţîndu-L din uzul lui obişnuit. De altfel, la Matei 23, 9, Iisus Însuşi le cere ucenicilor şi mulţimii care Îi ascultă cuvintele să rezerve denumirea de tată numai lui Dumnezeu: „Şi tată al vostru să nu numiţi pe pămînt, că Tatăl vostru unul este, Cel din ceruri". Desigur, termenul folosit aici este grecescul *πατήρ*, însă ceea ce este important de sesizat este ideea urmărită de Iisus, care îi îndeamnă pe oameni să ajungă la gradul de apropiere cu Dumnezeu care să le permită să se considere fiii Săi, să conştientizeze, astfel, adevăratul sens al cuvîntului tată. Sensul în care Iisus a folosit termenul *ἀββᾶ* poate fi desprins şi din tradiţia moştenită de la Sfinţii Apostoli de primele comunităţi creştine, şi reflectată în înseşi scrierile Noului Testament, potrivit căreia folosirea de către creştini a acestui termen este semnul conştientizării statutului de fiu al lui Dumnezeu (acest înţeles este pe deplin reflectat de Sfintul Apostol Pavel în Epistola sa către Romani, capitolul 8)[27].

3. Interpretări cu privire la proveniența şi sensul sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ*

Dificultatea traducerii sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* nu rezidă numai în greutatea de a găsi o soluţie pe deplin satisfăcătoare pentru redarea termenului *ἀββᾶ*, ci şi în modul în care se prezintă sintagma în sine. Avînd în vedere cele prezentate în legătură cu aramaicul *abba*, cu sensurile şi nuanţele pe care el le căpătase în vremea Mîntuitorului Hristos şi luînd în considerare caracterul aparte al adresării Domnului, ca Fiu al lui Dumnezeu, către Dumnezeu Tatăl, traducerea construcţiei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* a fost mult influenţată de poziţia pe care traducătorii au adoptat-o vizavi de termenul *abba*. Cît priveşte grecescul *ὁ πατήρ* (literal, *Părintele*), el este un nume divin situat pe un loc central în Noul Testament şi în teologia creştină, apărînd de 151 de ori în scrierile neotestamentare. Tatăl este o Persoană a Sfintei Treimi, calitatea de *πατήρ* fiindu-i proprie din veşnicie[28]. El este „Dumnezeu şi Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos" (Efeseni 1, 2), Fiul lui Dumnezeu întrupat. În acelaşi timp, însă, Dumnezeu este, după har[29], şi tatăl oamenilor, adresîndu-ne

[25] MARCHEL, p. 107.
[26] JER.TNT, p. 88.
[27] DJG, p. 619.
[28] SF. MAXIM, p. 235.
[29] Tîlcuind începutul Rugăciunii Domneşti, Sfintul Maxim Mărturisitorul afirmă: „sîntem îndemnaţi să vestim şi harul înfierii ce ni s-a dat nouă, fiind învredniciţi să numim pe Cel ce ne este Făcător după fire, Tată după har. Iar aceasta ne obligă ca, cinstind numele Născătorului nostru după har, să ne silim să întipărim în viaţa noastră trăsăturile Celui ce ne-a născut, adică să-I sfinţim numele pe

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

neîncetat chemarea de a progresa în asemănarea cu El şi în actualizarea statutului de fii. Aşadar, invocaţia *Părinte/Părintele meu* ocupă un loc firesc în relaţia Hristos - Dumnezeu Tatăl, după cum trebuie să ocupe un loc firesc şi în relaţia fiecărui creştin cu Dumnezeu. Totuşi, traducerea lui *ὁ πατήρ* este îngreunată de faptul că este precedat de *ἀββᾶ*, termen cu care aproape se identifică din punct de vedere al sensului primar. Elucidarea raţiunii şi sensului construcţiei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* a reprezentat o preocupare importantă pentru numeroşi biblişti, conturîndu-se cîteva direcţii principale de interpretare, fiecare cu un număr important de adepţi.

O interpretare puţin plauzibilă – şi totuşi susţinută chiar şi de Părinţi bisericeşti precum Fericitul Augustin şi Fericitul Ieronim – este aceea potrivit căreia Mîntuitorul Însuşi ar fi pronunţat invocaţia şi în aramaică, şi în greacă. Fericitul Augustin susţine că Iisus ar fi ales această formă de exprimare pentru a sublinia comuniunea în credinţă şi rugăciune dintre ucenicii Săi proveniţi dintre iudei şi cei proveniţi dintre păgîni[30]. A.T. Robertson, încercînd să demonstreze că nu se poate ca Iisus să fi vorbit numai în aramaică, avînd în vedere numărul mare de ascultători elenizaţi ai predicilor Sale, aduce în discuţie şi expresia *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, de la Marcu 14, 36, considerînd că ea s-ar fi încadrat perfect în stilul predicatorial bilingv al Mîntuitorului[31]. Poziţii mai puţin categorice au adoptat Vincent Taylor[32] şi Marie-Joseph Lagrange[33], care, deşi admit şi posibilitatea ca întreaga construcţie să-i fi aparţinut lui Iisus Însuşi, totuşi nu ignoră nici posibilitatea ca formula să se fi constituit în sînul primei comunităţi creştine, din nevoia de a explica sensul termenului aramaic *abba*.

Varianta ca *ἀββᾶ ὁ πατήρ* să fie o formulă de sinteză născută în comunităţile creştine bilingve timpurii este o altă direcţie de interpretare a sintagmei[34]. Faptul că această construcţie apare şi în epistolele Sfîntului Pavel atestă folosirea ei în comunităţile creştine, unde este foarte posibil să fi fost întrebuinţată în rugăciuni[35]. De altfel, din practica acestor comunităţi ar fi preluat expresia şi Sfîntul Pavel. Susţinînd această interpretare, Lenski[36] respinge în mod explicit, ca total neîntemeiată, opinia lui Robertson că Mîntuitorul Hristos ar fi folosit, în mod curent, şi aramaica şi greaca. O poziţie aparte o are Vine, care este de părere că nu caracterul bilingv, în sine, al comunităţilor creştine a generat formula *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, ci faptul că *Abba* a devenit, încetul cu încetul, un nume propriu, ale cărui sensuri originale nu mai putea fi înţelese cu uşurinţă. De aceea, a fost nevoie de

pămînt şi să ne asemănăm Lui ca unui Tată, să ne arătăm fii prin fapte şi să preamărim pe Fiul natural al Tatălui, Pricinuitorul acestei înfieri, prin tot ce gîndim şi facem" (SF. MAXIM, p. 235).

30 AUGUSTIN III, IV, pp. 285-286. Acelaşi argument al unităţii ucenicilor iudei şi păgîni, este folosit şi de PULPIT, p. 234.

31 ROBERTSON, p. 29. O opinie bazată pe aceleaşi considerente are şi MORISON, p. 422.

32 TAYLOR, p. 553.

33 LAGRANGE, p. 388.

34 LOISY, p. 412.

35 HERMENEIA, pp. 678-679.

36 LENSKI, p. 637.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

explicitarea sa, prin alăturarea traducerii greceşti[37].

Trebuie spus că unii exegeţi au considerat că Marcu însuşi ar fi adăugat traducerea grecească, alături de transliterarea aramaicului *abba*, pentru a oferi un plus de claritate textului şi a-l face accesibil cititorilor săi de limbă greacă. Considerînd că termenul grecesc este o traducere a evanghelistului pentru aramaicul *abba*, versiunea siriacă harcleană a Noului Tesament a redat construcţia *ἀββᾶ ὁ πατήρ* prin *Abba, adică Părinte*[38]. O astfel de explicaţie nu poate fi respinsă *a priori*, întrucît întîlnim, în Evanghelia după Marcu, mai multe aramaisme urmate de traducerea lor în greacă: *ταλιθα κουμ, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον· τὸ κοράσιον, σοὶ λέγω, ἔγειρε* (Marcu 5, 41: „Talita kumi, care se tîlcuieşte: Fiică, ţie zic, scoală-te!"); *εφφαθα, ὅ ἐστιν διανοίχθητι* (Marcu 7, 34: „Effatta! ceea ce înseamnă: Deschide-te!"); *ελωι ελωι λεμα σαβαχθανι; ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον· ὁ θεός μου ὁ θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με* (Marcu 15, 34: „Eloi, Eloi, lama sabahtani?, care se tălmăceşte: Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?"). În majoritatea covîrşitoare a cazurilor de acest fel, însă, autorul Evangheliei foloseşte una dintre formulele *ὅ ἐστιν* sau *ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον* (traduse, după cum se poate vedea din exemplele de mai sus, prin: „care se tîlcuieşte", „ceea ce înseamnă", „care se tălmăceşte"), intercalată între cuvîntul străin şi traducerea sa în greacă[39]. Dar forma folosită la Marcu 14, 36 face notă discordantă, pentru că îi lipseşte orice indicaţie asupra faptului că avem de-a face cu un termen non-grecesc, tradus în greacă.

Interpretarea oferită de S. Vernon McCasland[40] se află în strînsă legătură cu aprecierea sa potrivit căreia *abba* ar fi un metonim pentru Dumnezeu. Astfel, teologul american respinge ideea că *ὁ πατήρ* ar fi o traducere a lui *ἀββᾶ*, ci caută să demonstreze că cele două cuvinte au un sens diferit, Mîntuitorul urmărind un scop bine determinat prin alăturarea lor. Primul pas pe care îl face McCasland în susţinerea afirmaţiei sale este să demonstreze că articolul hotărît *ὁ* poate avea şi un rol posesiv, astfel încît construcţia *ὁ πατήρ* să însemne *Părintele/Tatăl meu*. O astfel de traducere ar fi paralelă cu locul corespunzător de la Matei 26, 39: „*Părintele Meu* [*πάτερ μου*], de este cu putinţă, treacă de la Mine paharul acesta!". Aşadar, conform argumentaţiei lui McCasland, traducerea corectă a sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* ar fi, pentru Marcu 14, 36: *Dumnezeule, Părintele Meu!*, iar pentru Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6: *Dumnezeule, Părintele nostru!*. Deşi propunerea lui McCasland pare atrăgătoare din punct de vedere al discuţiei hristologice, cel puţin în ceea ce priveşte rugăciunea Mîntuitorului din Grădina Ghetsimani, totuşi ea se sprijină pe o temelie fragilă, căci, după cum am văzut, este greu de acceptat că aramaicul *abba* ar fi fost, realmente, un metonim pentru Dumnezeu în primul secol al erei creştine.

---

37 VINE, p. 9.

38 McCASLAND, p. 80. Dintre ediţiile româneşti ale Sfintei Scripturi, în CORN. întîlnim o traducere asemănătoare, sintagma *ἀββᾶ ὁ πατήρ* fiind tradusă, în toate cele trei ocurenţe, prin *Ava, adică: Tată.*

39 MARCHEL, p. 124.

40 McCASLAND, pp. 86-91.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

Printre variantele de traducere a sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* se mai numără şi cea avansată de J. Courtenay James[41], care susţine că, în original, sintagma ar fi fost constituită din doi termeni aramaici, *abba, abî*, ceea ce ar da, în traducere grecească, *πάτερ, πάτερ* (*Părinte, părinte*) sau *πάτερ μου, πάτερ μου* (*Părintele Meu, Părintele Meu*). J. Courtenay James se sprijină şi pe faptul că, reunite, invocaţiile din locurile corespunzătoare de la Luca 22, 42 (*πάτερ*) şi Matei 26, 39 (*πάτερ μου*) ar contura invocaţia pe care el o presupune la Marcu 14, 36. Marchel este, însă, de părere că o astfel de ipoteză este hazardată şi că dă naştere la şi mai multe probleme de interpretare: de ce Luca şi Matei n-au reţinut decît jumătate din rugăciunea originală? De ce Marcu a preferat să redea jumătate din sintagma în aramaică, iar jumătate în greacă? De asemenea, termenul ebraic *abî* nici măcar nu mai era în uz în vremea Mîntuitorului, fiind înlocuit tocmai cu aramaicul *abba*.

Witold Marchel, care oferă o sinteză a teoriilor cu privire la interpretarea sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, se raliază ipotezei potrivit căreia aceasta a apărut în comunităţile bilingve, formate din iudei şi păgîni convertiţi, rezervîndu-şi, totuşi, dreptul de a face cîteva observaţii.[42] Mai întîi, Marchel neagă faptul că *ὁ πατήρ* ar trebui considerat drept un nominativ cu rol de vocativ, aducînd în sprijinul acestei opinii un cunoscut tratat de gramatică greacă[43], unde se precizează că folosirea nominativului în locul vocativului este întîlnită numai în situaţia adresării către un subaltern. Cum nu se poate pune problema unei astfel de situaţii la Marcu 14, 36, Marchel concluzionează că *ὁ πατήρ* este pur şi simplu o traducere a aramaicului transliterat, *ἀββᾶ*. Alăturarea traducerii greceşti de originalul aramaic s-a realizat, într-adevăr, în sînul comunităţilor creştine timpurii, însă nu de la sine, ci în urma predicii Sfîntului Apostol Petru, care, ca martor direct al rugăciunii Domnului din Grădina Ghetsimani, s-a îngrijit să explice, în timpul catehezelor pe care le susţinea, sensul lui *ἀββᾶ*. Aşadar, Witold Marchel este de părere că invocaţia originală a Mîntuitorului a fost rostită numai în limba aramaică, fiind preluată ca atare de către martorii evenimentului. Mai apoi, prin propovăduirea sa, Sfîntul Apostol Petru a conservat termenul aramaic *abba*, datorită noutăţii absolute pe care o aducea în ceea ce priveşte adresarea directă către Dumnezeu, dar i-a şi alăturat traducerea grecească, ori de cîte ori îl folosea în predică. În acest fel, construcţia *ἀββᾶ* a pătruns în limbajul liturgic al comunităţilor creştine, de aici fiind preluată şi în scrierile Noului Testament.

4. Construcţia *ἀββᾶ ὁ πατήρ* în Epistolele pauline

În cele două ocurenţe din corpusul paulin, sintagma *ἀββᾶ ὁ πατήρ* este prezentată ca formulă de rugăciune, ca invocaţie a creştinilor către Dumnezeu. Acest lucru

41 MARCHEL, pp. 124-125.
42 MARCHEL, pp. 125-127.
43 BLASS, p. 121, §147.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

dovedeşte că, dincolo de simpla ei apariţie în predicile apostolice despre rugăciunea Domnului din Grădina Ghetsimani, ea a şi intrat în patrimoniul liturgic al Bisericii primare. Modul în care s-a petrecut acest fenomen a fost interpretat în diverse feluri, trei fiind, însă, direcţiile principale de interpretare[44]. Toate acestea pornesc de la considerentul că rugăciunea originală a Mîntuitorului a fost rostită numai în aramaică, motiv pentru care toate se ocupă numai de termenul *ἀββᾶ*.

O primă varianta ar fi aceea că ucenicii au fost învăţaţi de Mîntuitorul Hristos Însuşi să folosească aramaicul *abba* pentru a se adresa Tatălui. Argumentul principal, în favoarea unei astfel de interpretări este acela că, fără o indicaţie explicită din partea Învăţătorului, ucenicii nu ar fi îndrăznit, dată fiind mentalitatea religioasă a vremii, să I se adreseze Tatălui într-un fel atît de intim, de personal. Profesorul german Heinz Schürmann este de părere că, dacă nu se acceptă această cale de transmitere, prezenţa invocaţiei în Biserica primară nu poate fi explicată[45]. Unii cercetători au considerat că prezenţa lui *ἀββᾶ* la Galateni 4, 6 şi Romani 8, 15 ar fi o reminiscenţă a termenului aramaic original cu care Mîntuitorul a început rugăciunea „Tatăl nostru”[46].

O părere mai puţin probabilă este aceea că Sfîntul Apostol Pavel, prin folosirea acestei sintagme formate dintr-un termen aramaic şi unul grecesc, ar face aluzie la glosolalia care caracteriza comunităţile creştine primare. Starea extatică la care ajungeau credincioşii se manifesta şi prin vorbirea în limbi necunoscute de ei. Paul Feine, vorbind despre harismele creştine, aduce, printre argumentele privind glosolalia, şi folosirea invocaţiei *Abba*, alături de grecescul *ὁ πατήρ*, în comunităţile creştine timpurii[47]. Totuşi, din modul în care sunt construite textele de la Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6, nu se poate deduce că ele ar fi aplicabile numai creştinilor din acea vreme, cînd, într-adevăr, harisma glosolaliei era prezentă în sînul Bisericii. Aşadar, ele afirmă un adevăr general valabil pentru creştini, care se pot ruga astfel Tatălui şi astăzi, cînd harisma glosolaliei nu mai există în Biserică.

Cea de-a treia direcţie principală de interpretare, agreată, printre alţii, de Witold Marchel[48], este oferită încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea de Charles J. Ellicott[49], care afirmă că termenul *ἀββᾶ* a fost inclus în primele rugăciuni creştine, alături de grecescul *ὁ πατήρ*, ca o amintire plină de respect şi dragoste a rugăciunii Mîntuitorului Hristos, din Grădina Ghetsimani. Formula *ἀββᾶ ὁ πατήρ* ar fi căpătat, astfel, un caracter solemn, ardoarea rugăciunii creştinilor alimentîndu-se din actualizarea rugăciunii Domnului. Aşadar, rostul prezenţei aramaismului *ἀββᾶ* la Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6 este acela de a exprima legătura ce se naşte între rugăciunea creştinilor către Tatăl şi Persoana Mîntuitorului Hristos. De altfel, la

[44] MARCHEL, p. 181.
[45] SCHÜRMANN, p. 19.
[46] MARCHEL, p. 182; DODD, p. 129.
[47] FEINE, p. 420.
[48] MARCHEL, pp. 183-185.
[49] ELLICOTT, p. 78.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

Galateni 4, 6 se subliniază că prezenţa Duhului Fiului este cea care dă naştere, în inima creştinului, invocaţiei *ἀββᾶ ὁ πατήρ*.

De această a treia interpretare se leagă şi considerarea lui *ἀββᾶ ὁ πατήρ* ca rugăciune liturgică, folosită în context baptismal în Biserica primară[50] de către noii creştini, care o rosteau după primirea Tainei Botezului. Alăturarea lui *ὁ πατήρ* termenului *ἀββᾶ*, propriu rugăciunii Domnului, s-a făcut, cel mai probabil, în cadrul procesului de catehizare, după cum am arătat mai sus, în prezentarea uneia dintre posibilele surse ale lui *ὁ πατήρ* de la Marcu 14, 36.

Ca şi în cazul ocurenţei de la Marcu 14, 36, şi *ὁ πατήρ* de la Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6 a fost considerat, de către unii exegeţi, o adăugire a autorului scrierii, în speţă Sfîntul Apostol Pavel, care a preluat invocaţia *ἀββᾶ* din memoriile apostolice cu privire la rugăciunea Domnului şi i-a ataşat grecescul *ὁ πατήρ*. Rolul adăugirii ar putea fi acela de a o oferi creştinilor din Galatia o explicaţie imediată a termenului *ἀββᾶ*, necunoscut lor. O altă părere[51] afirmă că rolul lui *ὁ πατήρ* ar fi acela de a sublinia posibilitatea pe care o dobîndesc creştinii proveniţi dintre păgîni să-l numească pe Dumnezeu „Tată", aşa cum o fac cei proveniţi dintre iudei, prin întrebuinţarea invocaţiei *abba*.

După cum se poate observa, sintagma *ἀββᾶ ὁ πατήρ* pune serioase probleme traducătorului Noului Testament nu numai în ceea ce priveşte prezenţa ei în rugăciunea Domnului din Grădina Ghetsimani (Marcu 14, 36), ci şi în scrierile pauline, considerate, însă, anterioare consemnării în scris a Evangheliei după Marcu. Semnificaţiile teologice şi mistice ale sintagmei în Epistolele Sfîntului Apostol Pavel au fost îndelung dezbătute şi analizate, dar o prezentare a acestora depăşeşte scopul studiului de faţă.

5. Concluzii

După cum se poate observa, dificultăţile traductologice prezentate de sintagma neotestamentară *ἀββᾶ ὁ πατήρ* sunt numeroase, atît din cauza sensului termenului ebraic *abba*, cît şi din cauza numeroaselor variante de explicare a alăturării celor două părţi componente ale sintagmei. În tradiţia biblică românească, termenul *ἀββᾶ* a fost transliterat fie prin *Avva* sau *Ava*, fie prin *Abba* (în ediţiile ai căror traducători au preferat sistemul occidental de transliterare a limbii greceşti vechi). Doar patru situaţii aparte se cuvin a fi semnalate. Prima dintre acestea priveşte Tetraevanghelul lui Coresi, apărut la Braşov, în 1560-1561, în care, în locul corespunzător sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* din Evanghelia după Marcu apare numai cuvîntul *Părinte*. De menţionat, totuşi, că textul sursă al ediţiei lui Coresi este, cel mai probabil, Evangheliarul slav al lui Macarie[52], apărut în anul 1512, aşa încît

[50] MARCHEL, pp. 188-189.
[51] SADLER, p. 71.
[52] DIMITRESCU, p. 24.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

traducerea din Tetraevanghel nu prezintă decît o importanţă secundară pentru studiul nostru. În Biblia de la Bucureşti (1688), ocurenţa de la Marcu 14, 36 este tradusă prin *Avva, Părinte*, însă la Romani 8, 15 şi Galateni 4, 6, traducătorii s-au dovedit mai zeloşi, traducînd şi articolul hotărît *ὁ* de dinainte de *πατήρ*. Aşa au apărut formele *Avva! Tată!* (Romani 8, 15) şi *Avva! Părintele!* (Galateni 4, 6). O altă variantă aparte de traducere se întîlneşte la ediţiile lui Dumitru Cornilescu, lucru deja evidenţiat mai sus[53]. În fine, traducerea Bibliei redactată de Gala Galaction şi Vasile Radu plasează, în toate cele trei ocurenţe, substantivul *Părinte* între paranteze, soluţie adoptată şi de ediţia sinodală a Bibliei din anul 1968, însă numai pentru Marcu 14, 36[54].

Concluzionînd, se poate afirma că dificultăţile care privesc sensul sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* şi al lui *ἀββᾶ*, luat separat, precum şi incertitudinile ce planează asupra modului în care a luat naştere această sintagmă, constituie factori extrem de importanţi ce determină orice traducător al Noului Testament să acorde o atenţie deosebită pasajelor în care apare sintagma. Conservarea aramaicului *abba* (fie ca atare, fie prin *avva*, transliterînd în sistem reuchlinian grecescul *ἀββᾶ*) într-o traducere modernă, preîntîmpină problemele create de lipsa unei identităţi perfecte între sensul şi întrebuinţarea acestuia în vremea Mîntuitorului Hristos şi înţelesul unor termeni precum *Tată* sau *Părinte* în limbile moderne. De asemenea, menţinerea lui *abba* ca atare, prin transliterarea formei greceşti, corespunde şi intenţiilor Sfîntului Evanghelist Marcu şi ale Sfîntului Apostol Pavel de a reliefa caracterul aparte al invocaţiei Domnului către Tatăl şi al invocaţiei creştinilor, ca fii prin har ai Aceluiaşi Tată. Oricum, dovada faptului că *ἀββᾶ* s-a consacrat în limbajul teologic al Bisericii este întrebuinţarea lui pentru a-l desemna pe părintele duhovnicesc, veritabila călăuză a creştinului în drumul său permanent către Dumnezeu.

Bibliografie

A. Ediţii ale Sfintei Scripturi

BIBL. 1688 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi şi a celei noao lége* (...), Bucureşti, 1688.

BIBL. 1968 = *Biblia sau Sfînta Scriptură, tipărită* (...) *cu aprobarea Sfîntului Sinod*, Bucureşti, 1968.

BIBL. 1988 = *Biblia sau Sfînta Scriptură*, EIBMBOR, Bucureşti, 1988.

CORESI = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963.

[53] La nota numărul 38.

[54] De remarcat că VULGATA îl plasează şi ea pe *Pater* între paranteze, dar numai la Romani 8, 15.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

CORN. = *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, *cu trimeteri. Societatea Biblică pentru Răspîndirea Bibliei în Anglia şi Străinătate*, Str. Vasile Lascar, 122, Bucureşti 1926.

RADU-GAL. = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după textele originalelor ebraice şi greceşti de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction din înalta iniţiativă a Majestăţii sale regelui Carol II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă «Regele Carol II», Bucureşti, 1938.

VULGATA = *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata...*, Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini, 1565.

B. Lucrări patristice

FER. AUGUSTIN = Sancti Aureli Augustini, *De consensu evangelistarum*, ed. Franciscus Weihrich, Corpus Scriptorum Ecclesiasticoum Latinorum 43, Vindobonae-Lipsiae, 1904.

SF. MAXIM = Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *Scurtă tîlcuire a rugăciunii Tatăl nostru*, în Filocalia, vol. 2, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, Bucureşti, 2009.

C. Dicţionare, cărţi, studii de specialitate

HBD = Achtemeier, P. J., *Harper's Bible dictionary*, Harper & Row, San Francisco, 1985.

BALDWIN = Baldwin, J. G., *Haggai, Zechariah and Malachi: An Introduction and Commentary*, Tyndale Old Testament Commentaries 28, InterVarsity Press, Downers Grove, IL, 1972.

EDNT = Balz, H. R., Schneider, G., *Exegetical dictionary of the New Testament*, vol. I, Eerdmans., Grand Rapids, MI, 1990.

BARR = Barr, James, „Abba isn't 'Daddy'", în *Journal of Theological Studies* 39 (1988), pp. 28-47.

BLASS = Blass, F., Rehkopf, F., Debrunner, A., *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, 18. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1976.

HERMENEIA = Collins, A. Y., Attridge, H. W., *Mark : A Commentary on the Gospel of Mark*, Hermeneia, Fortress Press, Minneapolis, 2007.

DIMITRESCU = Dimitrescu, Florica, „Introducere", în *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963.

DODD = Dodd, Charles Harold, *The Epistle of Paul to the Romans*, 12th ed., Houder and Stoughton, London, 1949.

ELLICOTT = Ellicott, C. J., *St. Paul's Epistle to the Galatians: With a critical and grammatical commentary, and a revised translation,* (electronic ed.), Bellingham, WA, 2008.

FEINE = Feine, Paul, *Theologie des Neuen Testaments*, 2. Auflage, Leipzig, 1912.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

DJG = Green, J. B., McKnight, S., Marshall, I. H., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, InterVarsity Press, Downers Grove, IL, 1992.
ABBA.TLZ = Jeremias, Joachim, „Abba", în *Theologische Literaturzeitung*, 79 (1954), col. 213-214.
JER.LORD = Jeremias, Joachim, „The Lord's Prayer in Modern Research", în *Expository Times* 71 (1959), pp. 141-146.
JER.ABBA = Jeremias, Joachim, *Abba y el mensaje central del Nuevo Testamento*, sexta edición, trad. Alfonso Ortiz et. al., Ediciones Sígueme, Salamanca, 2005.
JER.TNT = Jeremias, Joachim, *Théologie du Nouveau Testament. Première partie: La prédication de Jésus*, Lectio divina 76, trad. J. Alzin, A. Leefooghe, Les Éditions du Cerf, Paris, 1973.
KOHLER = Kohler, Kaufmann, „Abba", în *The Jewish Encyclopedia*, vol. I, New York – London, 1901, p. 28.
LAGRANGE = Lagrange, Marie-Joseph, *Évangile selon saint Marc*, Études Bibliques, Paris, 1929.
LENSKI = Lenski, R. C. H., *The Interpretation of St. Mark's Gospel*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, MN, 1961.
LIGHTFOOT = Lightfoot, John**,** *Horae Hebraicae et Talmudicae : Hebrew and Talmudical exercitations upon the Gospels, the Acts, some chapters of St. Paul's Epistle to the Romans, and the First Epistle to the Corinthians*, vol. II, Oxford, 1859.
LOISY = Loisy, Alfred Firmin, *L'Évangile selon Marc*, Paris, 1912.
MARCHEL = Marchel, W., *Abba, Père! La prière du Christ et des Chrétiens*, Analecta Biblica. Investigationes Scientificae in Res Biblicas, Institut Biblique Pontifical, Rome, 1963.
McCASLAND = McCasland, S. Vernon, „Abba, Father", în *Journal of Biblical Literature* 72 (1953), pp. 79-91.
METONYMS = McCasland, S. Vernon, „Some New Testament Metonyms for God", în *Journal of Biblical Literature* 68 (1949), pp. 99-113.
MORISON = Morison, James, *Mark's memoirs of Jesus Christ: A commentary on the Gospel according to Mark*, London – Glasgow, 1873.
ROBERTSON = Robertson, A.T., *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of the Historical Research*, 3rd ed., New York, 1919.
SADLER = Sadler, Michael Ferrebee, *The Epistles of St. Paul to the Galatians, Ephesians and Philippians*, 3rd ed., London, 1895.
SCHÜRMANN = Schürmann, Heinz, *Das Gebet des Herrn*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1958.
NAC = Taylor, R. A., Clendenen, E. R., *Haggai, Malachi*, The New American Commentary 21A, Broadman & Holman Publishers, Nashville, 2004.
TAYLOR.ABBA = Taylor, T.M., „«Abba, Father» and Baptism", în Scottish Journal of Theology 11 (1958), pp. 62-71.
TAYLOR = Taylor, Vincent, *The Gospel according to St. Mark*, Macmillan & Co., London, 1952.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)

THAYER = Thayer, Joseph Henry, *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, American Book Company, New York, 1886.
PULPIT = *The Pulpit Commentary: St. Mark*, vol. II, ed. H. D. M. Spence-Jones (electronic ed.), Bellingham, WA, 2004.
VAN.IESEL = Van Iersel, Bastiaan Martinus Franciscus, *'Der Sohn' in den synoptischen Jesusworten. Christusbezeichnung der Gemeinde oder Selbstbezeichnung Jesu?*, Brill, Leiden, 1961.
VINE = Vine, William Edwy, *An Expository Dictionary of the New Testament Words*, vol. I, London, 1948.
VLADIMIRESCU = Vladimirescu, Mihai Valentin, Ciurea Mihai, *Numele lui Dumnezeu în Vechiul Testament*, Editura Universitaria, Craiova, 2006.

BDD-A19591 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:12 UTC)